

Г. М. Літош,
аспірант економічного факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Проаналізовано значення економічної безпеки в системі національної безпеки країни. Розглянуто основні загрози економічної безпеки України на сучасному етапі.

The significance of economic security to system national safety is analyzed. The main threats to economic security at the present time are considered.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози економічної безпеки.

ВСТУП

Після набуття незалежності в Україні почало активно формуватися ринкове середовище, були створені ринкові інститути, найбільш вагомими з яких стали недержавний сектор економіки, комерційні банки, валютні і фондові біржі; почав розвиватися корпоративний сектор та відбулася структурна перебудова економіки. Але всі ці зміни були досягнуті ціною чималих економічних і соціальних втрат, які нерідко приводили до економічної уразливості тих або інших сторін національної безпеки. Тому сьогодні уряд країни з метою забезпечення цієї національної безпеки повинен точніше і повніше усвідомлювати і оцінювати внутрішні й зовнішні загрози економіці держави. Таким чином, в умовах формування ринкової економіки вплив процесів створення сфери безпечної існування на розвиток та функціонування держави постійно посилюється, досягаючи усіх сфер її діяльності [5].

Вивченням економічних аспектів національної безпеки українські науковці почали займатися досить недавно порівняно з європейськими та російськими колегами [4]. У зв'язку з цим особливо приємно зазначити, що в останні роки на базі усвідомлення всього розмаїття критеріїв, чинників та загроз економічній безпеці відбувається процес систематизації та концептуалізації цього поняття як наукової категорії. Вперше в країнах СНД дана проблема знайшла своє відображення в працях російських учених — Абалкіна А., Мільнера Б., Сенчагова В., Глазьева С., Іванова Є., Пороховського О. Сьогодні висвітленню проблем функціонування системи економічної

безпеки держави також присвячені роботи таких науковців, як Белов О.Ф., Тіршошина Н.П., Савін В., Лапідус Б.М., Тамбовцев В.А., Межох З.П., Вороновський Г.К., Гумеров Р. та інші [1]. Один з найбільш вагомих внесків у даний процес роблять дві книги, які побачили світ у 1999 році — ґрунтовні наукові монографії В.І. Мунтіяна [7] та О.І. Барановського [2], які становлять значний інтерес як для науковців та аналітиків, викладачів і студентів вузів, що займаються проблематикою економічної безпеки, так і для фахівців державних органів управління, підприємств, організацій і установ, діяльність яких тією чи іншою мірою пов'язана з розробкою та реалізацією економічної політики держави чи перспективних програм розвитку підприємств [4].

Проте, різноманітність думок щодо значення необхідності забезпечення економічної безпеки не дають можливість чіткого остаточного розуміння основних понять: яким же саме економічним загрозам необхідно приділяти найбільш уваги з боку держави.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Відповідно метою даного дослідження виступає систематизація підходів до визначення економічних аспектів національної безпеки та виявлення основних загроз для України на сучасному етапі.

У процесі вивчення обраної проблеми було використано широкий спектр різних методів дослідження: пошукові методи використовувались для збирання повної інформації для якнайповнішого висвітлення проблематики за різними підходами, системний метод було використано для роз-

гляду сутності економічної безпеки як складової національної, статистичний та аналітичний методи — для діагностики основних загроз економічній безпеці України на сучасному етапі її розвитку. Для викладення матеріалу використовувався описовий метод.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, економічна безпека є вагомою складовою частиною національної безпеки будь-якої країни. Взагалі, національна безпека, крім економічної, включає внутрішньополітичний, міжнародний, інформаційний, військовий, прикордонний, екологічний, технологічний захист, а також захист від тероризму. Наприклад, в США національна безпека — це захист населення країни, її території і способу життя американців. У Росії національна безпека трактується як захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх погроз (політичних, військових, економічних, інформаційних, екологічних і ін.).

Приблизно також трактується національна безпека в концепціях, розроблених науковими організаціями України, Білорусії і інших держав СНД. Проте в цих й інших країнах, де розроблені програми і концепції, перевага віддається економічній безпеці, бо політична, військова, інформаційна, екологічна і ін. в цілому залежать від розвитку економіки тієї або іншої країни.

Сьогодні в Україні питання забезпечення економічної безпеки розглядається як один із найважливіших національних пріоритетів, який вимагає посиленої уваги представників владних структур, політичних партій, науковців, широкої громадськості.

У свою чергу, для глибокого наукового дослідження проблеми економічної безпеки необхідно розглядати її як провідну складову національної безпеки в усю комплексі питань, пов'язаних із визначенням її чинників, поточного стану та напрямів забезпечення на усіх рівнях.

Таким чином, для того, щоб чітко визначити структуру системи економічної безпеки, в першу чергу, необхідно дати визначення самої категорії "економічна безпека".

Взагалі, категорія економічної безпеки трактується в науковій літературі по-різному. Якщо узагальнити різноманітні підходи, то під економічною безпекою слід розуміти найважливішу якісну характеристику економічної системи, її визначальну здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності країни, стійке забезпечення ресурсами розвитку національного господарства. Отже, що основою визначення "економічної безпеки" є поняття "захист", "достатність", "можливість забезпечення". Таким чином, можна говорити, що економічна безпека — основа життєдіяльності суспільства, його соціально-політичної і національно-етнічної стійкості. І, зрештою, метою економ-

ічної безпеки є недопущення нераціонального за соціально-економічними, політичними і національними критеріями використання природних і трудових ресурсів, їх перерозподіли на користь конкуруючих країн.

Підходів до визначення елементів структури економічної безпеки не менше, ніж до визначення самої категорії. Одні вчені розглядають її як утворення з трьох основних частин: достатність фінансово-економічних ресурсів для забезпечення необхідного рівня національної безпеки країни, створення найбільш сприятливих умов для стабільного розвитку економіки в країні та захист економічних інтересів держави, суспільства і особи від зовнішніх і внутрішніх загроз. В даному випадку всі три складові тісно взаємозв'язані та приблизно рівнозначні [8].

Окрім взаємопов'язаності (сила, з якою зміна одної складової впливає на інші складові) цих елементів, їм також, притаманні такі характеристики, як складаність (число і різноманітність факторів, що значною мірою впливають на складову) та рухливість (відносна швидкість зміни складових). Як правило, система економічної безпеки включає різноманітні кількісні і якісні характеристики ресурсного, виробничого, науково-технічного потенціалу, ефективність його використання і розвитку, структурного перетворення виробництва, конкурентоспроможність продукції і розподіл праці на світовому ринку, цілісність економічного простору, можливість адаптації до нових умов тощо.

За критерієм виникнення відносно самої країни всі вище перераховані показники можна поділити на зовнішні (ті, які пов'язані з зовнішньою політикою держави) та внутрішні (ті, які пов'язані з внутрішньою політикою держави). В умовах глобалізації перші набувають все більшого значення. До них відносять імпорتنі та експортні потоки, обсяги зовнішнього боргу країни, обсяги боргу закордонних країн перед державою, зовнішній курс національної грошової одиниці тощо. Але потрібно обов'язково враховувати, що одночасно з важливістю зростає і складність зовнішніх показників, і забезпечити їх стабільність стає все складніше для держави. Отже, зовнішніми складовими системи економічної безпеки країни можна вважати ті елементи, в яких одночасно беруть участь як резиденти країни (на всіх рівнях), так і нерезиденти.

Щодо сучасної України, то до її зовнішніх загроз сьогодні можна віднести наступні тенденції в економіці країни [6]:

- значна залежність економіки від іноземних кредитів;
- достатньо високий зовнішній борг;
- втручання міжнародних фінансових організацій в ринкові перетворення країни;
- дефіцит платіжного балансу країни;

— низький рівень зовнішніх інвестицій.

До внутрішніх елементів економічної безпеки країни як правило відносять рівень нормативно-правового та інших видів державного регулювання економічних процесів, забезпечення населення житлом, закладами освіти, закладами культури, пасажирським транспортом, медичними закладами, засобами масових видів зв'язку, чисельність населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, мінімальний розмір пенсій, заробітної плати, рівень споживання основних видів продовольчих товарів, рівень безробіття тощо. Тобто все те, що лежить в основі внутрішньої соціально-економічної політики уряду держави.

Говорячи про Україну, в першу чергу, необхідно відмітити, що в даний час в країні все ще продовжує формуватися ринкове середовище, починають працювати повною мірою ринкові інститути: недержавний сектор економіки, комерційні банки, валютні й фондові біржі тощо. Саме в таких умовах відкритості особливої актуальності набуває проблема забезпечення економічної безпеки як важливої складової частини загальнонаціональної безпеки.

Отже, основними внутрішніми загрозами для економічної безпеки України на сьогодні можна виділити наступні позиції [6]:

- недосконалість і незавершеність законодавчої бази;
- недостатньо коректна (достовірна та прозора) інформація державних органів статистики;
- зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів;
- деформована структура української економіки;
- сильно зношене в стратегічних галузях економіки устаткування;
- недостатньо висока конкурентоспроможність вітчизняної продукції;
- недосконалість податкової системи; криза платежів;
- слабка розвиненість фондового ринку;
- низький рівень внутрішніх інвестицій;
- досить високий рівень інфляції;
- значний сектор тіньової економіки.

З одинадцяти перерахованих внутрішніх загроз всі вони мають досить складну природу походження та впливу на систему економічної безпеки. Окрім того, постійні зміни в ринковому середовищі створюють сприятливі умови для рухливості її елементів. Це призводить до необхідності постійного моніторингу основних тенденцій та явищ, які формують внутрішню політику держави.

Отже, економічна безпека держави — складна і багатопланова конструкція. Для того, щоб максимально ефективно забезпечувати її функціонування, необхідно чітко визначити найбільш суттєві загрози (критерії)

економічної безпеки країни, а потім перейти до знаходження механізмів, які б могли знебезпечити ці загрози. Світовий досвід доводить, що забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності країни, умова стабільності та ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення успіху [3].

ВИСНОВКИ

У цілому, в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення економічної безпеки, її структури, показників та критеріїв. У будь-якому випадку забезпечення економічної безпеки країни має обов'язково входити до числа найважливіших національних пріоритетів.

Саме завдяки національним програмам економічна безпека повинна володіти здатністю запобігати загрозам, протидіяти їм і зводити їх негативну дію до мінімуму. На сьогодні в Україні загрози економічної безпеки мають суттєвий вплив на розвиток країни та не регулюються належним рівнем урядом держави. Сучасна політика України щодо захисту як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз потребує значних доопрацювань.

Таким чином, у даній статті було зроблено першу спробу автора проаналізувати економічні аспекти національної безпеки, виділити сучасні найбільш вагомі з загроз. Звісно, визначені лише загальні характеристики даної проблеми, і їх детальному розгляду будуть присвячені подальші наукові дослідження автора.

Література:

1. Архипов А., Городецкий А, Михайлов Б. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения // *Вопр. экономики*. — 1994. — № 12. — С. 36—44.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека. — К.: Фенікс, 1999. — 338 с.
3. Белов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізм забезпечення: Тез. доп. // *М-ли конф.: Поглиблення ринкових реформ та стратегії економічного розвитку України до 2010 року*. Т.ІС.ІІ. — К., 1999. — С. 121—128.
4. Жаліло Я.А. Безпека як категорія економічної науки: http://www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/panorama1-2_2000/25_by.htm
5. Літош Г.М. Економічна безпека країни: зміст та структурні елементи // *Формування ринкових відносин в Україні*. — 2008. — № 4 (83). — С. 183—188.
6. Літош Г.М. Внутрішні детермінанти економічної безпеки України // *Теоретичні та прикладні питання економіки: 36. наук. пр.* — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. — Вип. 17, с. 291—296.
7. Мунтян В.І. Економічна безпека України. — К.: КВІЦ, 1999. — 464 с.
8. <http://oad.rags.ru/vestnikrags/issues/issue0506/090508.htm>

Стаття надійшла до редакції 29.03.2010 р.